

159.922.4(=1:497.6)(497.11+497.16)

316.356.4(=1:497.6)(497.11+497.16)

dr. Haris Hadžić

KARAKTER, VJERA, MORAL I MENTALITET BOŠNJAKA SANDŽAKA S OSVRTOM NA ROŽAJSKE BOŠNJAKE

ABSTRAKT

U ovom radu autor obrađuje najosnovnije odlike i specifičnosti Bošnjaka Sandžaka, s posebnim akcentom na rožajske Bošnjake. Autor piše o karakteru, vjeri, moralu i mentalitetu, kao kulturološko-civilizacijskim odlikama Bošnjaka koji žive na spomenutom prostoru.

Ključne riječi: Vjera, karakter, moral, mentalitet, Sandžak, Rožaje.

CONCLUSION

In this work the author processed basic characteristics and peculiarities of Sandzak Bosniaks. The author writes about the characters, faith, morals and mentality, as well as cultural and civilizational characteristics of Bosniaks living in the mentioned area.

Key words: Faith, character, morality, mentality, Sandzak, Rozaje.

Kada govorimo o karakteru, vjeri, moralu i mentalitetu Bošnjaka Sandžaka, neophodno je da pri tom počnemo od sagledavanja historijskog i duhovnog identiteta Bošnjaka, ne samo na prostorima Sandžaka, nego i čitavog Balkana, a tu, prije svega, mislimo na Bošnjake Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Slovenije, Makedonije, Srbije, Crne Gore i Kosova... jer su oni dio jedinstvenog nacionalnog, etničkog, kulturnog i civilizacijskog identiteta bošnjačkog korpusa, još od vremena njihovog nastanka u doba Osmanske imperije, pa do naših dana. Ove karakterne i identitetske osobine Bošnjaka u skladu su sa formiranjem njihovog posebnog pogleda na svijet i njihovog posebnog načina života i rada.

„Bošnjaci (Muslimani), su tokom svoje historije, u svom karakternom i mentalnom biću, kao i u drugim sferama duhovnosti, vrlo umjesno, sintetizovali civilizacijske domete svoje historije i tradicije sa dometima Istočne i Zapadne civilizacije.“¹ Nisu Bošnjaci bili imuni na utjecaj drugih religija ili drugih pogleda na svijet, već su u takvom susretu kultura i civilizacija odabirali ono što je korisno. Humano i snažno su čuvali svoj identitet, i tako opstali do današnjih dana.

Naravno da je vjera islam izvršila najveći utjecaj na formiranje svih karakternih i mentalitetskih osobina kod svih Bošnjaka, zato je naročito neophodno detaljno sagledati ove „bošnjačke“ osobine svijeta, a ne samo npr. rožajskih, tutinskih, bihorskih, peštarskih itd., Bošnjaka, kroz prizmu vjere islama, odnosno islamske kulture i civilizacije.

Islamsko učenje dijeli čovjekove osobine (ahlak) na dvije grupe: dobre i loše (ahlaki-hamide i ahlaki-zemime).² Svaki musliman i muslimanka treba da se svom snagom bore da oplemene svoje srce lijepim i pozitivnim svojstvima i da ga, po svaku cijenu, očiste i zaštite od svih negativnih osobina. Za postizanje ovog cilja od posebne je važnosti upućivati Allahu, dž.š. doći i moliti Ga za pomoć na ovom putu. I Muhammed, a.s., iako je imao najsavršeniji ahlak-moral, molio je Allaha, dž.š. da ga uputi na pravi put, da mu pomogne da bude najljepšeg ponašanja i najljepše čudi, da vidi kakve stvari u suštini jesu, a ne kako mu se pričinjavaju, i sl.

Od kolike su važnosti, u islamskom učenju, pozitivne osobine (ahlaki-hamide) možemo vidjeti i zaključiti iz narednih Kur'anskih ajeta i Muhamedovih, a.s. hadisa. Naime, na više mjesta u Kur'anu-kerimu i u brojnim hadisima Muhammeda, a.s. vidi se da je ahlak čvrsto vezan uz iman-ispravno vjerovanje. Kada je neko upitao Muhammeda a.s. „Šta je to iman?“, on mu je odgovorio: „Iman je strpljivost i darežljivost.“ Jednom je prilikom rekao svojim ashabima: „Da vas naučim koja su svojstva najbolja i za ovaj svijet i za Ahiret-budući svijet: posjetiti onoga ko je tebe napustio; dati onome ko tebi ne daje; oprostiti onome ko ti je nasilje učinio. Kao što je duša u tiješnoj

1 Kalač, H.: Karakterne i mentalne osobine Bošnjaka (Muslimana) Crne Gore, Poglavlje iz, neobjavljene knjige: Istorijski i duhovni identitet Bošnjaka (Muslimana) Crne Gore. Rad objavljen u časopisu Almanah, broj 33-34, Podgorica, 2006., str. 85.

2 Gegić, N., Ahlak za prvi razred Medrese, Novi Pazar, 2006. god., str. 3.

i neposrednoj vezi sa srcem, tako je i iman u neraskidivoj vezi sa srcem i sa dušom. Čija duša preseli sa svjetlom imana, ona će sretno proći kroz Alemlberzah (tj. vrijeme od časa smrti do časa opšteg proživljenja, Sudnjeg dana), a na Ahiretu će uživati vječnu sreću. Ko je lijepog ahlaka ja mu jamčim mjesto u Džennetu, Zaista će mi biti najmiliji i najbliži na Sudnjem danu oni koji su najljepšeg ahlaka." "Zaista će musliman sa lijepim ahlakom dobiti u Džennetu deredžu (stepen, počast) onoliko koliku će dobiti i onaj što je neprestano danju postio, a noću ibadetio."³

Također, "Po islamskom učenju se naređuje i nagrađuje svako dobročinstvo, pobožnost, bogobožnost, darežljivost, strpljivost, pouzdanost, blagost, dobronamjernost, predusretljivost, saosjećajnost, skromnost, marljivost, hrabrost, istinoljubivost, pravičnost, razumijevanje, sloga itd., a zabranjuje se i kažnjava: bezvjerstvo, podlost, oholost, licemjerstvo, smutnja, ogovaranje, podmetanje, krivokletstvo, potvora, nestrpljivost, zavidnost, kukavičluk, mržnja, laž, pronevjera, nerad, zloupotreba, lijenost itd. Sva ova svojstva stavljena su na svoje pravo mjesto i među njima postoji oštra granica."⁴

Imajući ovakvu kur'ansko hadisku podlogu, svaki musliman, a time i Bošnjak kao pripadnik Islama, izgrađivao je svoju moralnu ličnost i svoj karakter te svoje ljudske, humane, duhovne, kulturne i druge civilizacijske odlike. On je tu neminovno imao za uzora Allahovog Poslanika Muhammeda, a. s., prema kojem je razvio posebnu i nemjerljivu ljubav, pa je i nastojao da svoje ponašanje uskladi sa ponašanjem svog uzora, shodno kur'anskom ajetu: „Vi u Allahovom poslaniku imate najbolji primjer.“⁵

Bošnjaci Sandžaka, kao pripadnici vjere islama (kao uostalom i svi muslimani svijeta), su još od malih nogu, kroz mektebe, ili kroz vaspitanje koje su dobijali od svojih roditelja, učili i znali da treba da vole ne samo Muhammeda, a.s. kao najmilijeg Allahovog roba i poslanika, nego i sve druge Allahove Poslanike, jer je vjera islam prenesena ljudskom rodu preko svih njih od Adema, a.s., do Muhammeda, a.s., i ta vjera je odgajala posebne ljude, posebnu kulturu, poseban karakter i poseban pogled na svijet. Zato je vjera ta koja je vaspitavala Bošnjake, prije svega, kroz kur'anska kazivanja kroz koja se iznose i osobine onih poslanika koji su djelovali prije posljednjeg poslanika Muhammeda, a.s., jer, Poslanici su kod Allaha najodabraniji ljudi, oni su imali najbolja svojstva, najbolje manire, najbolje ponašanje, najbolji moral koji uopšte može imati ljudsko biće. Svaki musliman je svjestan da treba da bude zadovoljan i da neprekidno zahvaljuje Stvoritelju što ga je uputio na pravi put i što pripada vjeri islamu, a ne pripada nekoj krivoj vjeri i zabludi, što je, naročito, od Bošnjaka tražilo da budu najbolji, prije svega, Božiji robovi, a potom to znači i najbolji ljudi, najbolji komšije, roditelji, očevi, sinovi, rođaci, braća, sestre, i sl.

3 Svi ovi navedeni hadisi su uzeti iz knjige-Izbor poslanikovih hadisa, Sarajevo, 1985. godine, str. 58,76,79, 98.

4 Hadži-Derviš Spahić: Pouke o moralu i bogobožnosti, Sarajevo 1988., str. 11. Citirano prema: Kalač, H., Ibidem, str. 84.

5 Kur'an, sura El-Ahzab, 21. ajet.

Svaki Allahov, dž.š., poslanik je imao svoje sljedbenike, svoj ummet, a muslimani koji su živjeli u doba Muhammeda, a. s., i svi kasniji muslimani, kao i mi Bošnjaci danas, a i oni koji će doći poslije nas, smo sljedbenici, tj. ummet Muhammeda, a.s. Zato je naša dužnost da najviše i volimo poslanika čiji smo ummet i da slijedimo njegove upute, a on će za uzvrat biti naš zagovornik-šefaadžija kod Allaha, dž. š., na Sudnjem danu i moliće Ga da nam oprostí grijehé i da lakše položimo račun za sve ono što smo radili na ovome svijetu.

Ima mnogo ajeta i hadisa koji govore o obavezi muslimana da vole svog pejgambera Muhammeda, a. s., a koji su služili kao štivo, uputa i imperativ Bošnjacima. Allah dž. š., kaže: „Reci (Muhammede): 'Ako Allaha volite, mene slijedite, i vas će Allah voljeti i grijehé vam oprostiti, a Allah prašta i samilostan je.'“⁶

U hadisu koji prenosi Sendžiri,⁷Muhammed, a.s. je rekao: „Ko oživljava moj sunnet – on me voli, a ko mene voli – biće sa mnom u Džennetu.“ Također, Allahov Poslanik Muhammed, a. s., je insistirao da svaki musliman dobro odgaja svoju djecu, da ih učí da vole svoju vjeru i da vole Allahovog Poslanika, a.s., jer samo tako će biti odgajana kao pravi pripadnici ummeta i samo tako će biti korisni članovi društva i postići spas i na ovome i na budućem svijetu. On je rekao: „Vašu djecu odgojite da imaju ove sifate (svojstva): da vole Poslanika, da vole njegovu porodicu – Ehlu'l-bejt, da uče Kur'an, da znaju učiti Kur'an.“ Jer na drugom mjestu Allahov poslanik je, također, rekao: „Kuća u kojoj se učí Kur'an, ona svijetli u kosmosu kao nama zvijezde, tako one svijetle.“⁸

Kada pripadnik ummeta, musliman, dakle, i Bošnjak, zavoli svog Pejgambera on onda voli sve ljude jer su svi oni Allahova, dž. š., stvorenja, zato nastoji da ih uputi na pravi put jer osjeća sažaljenje, samilost, merhamet, ljubav, poštovanje i sve druge ljudske pozitivne obzire prema njima. Tada čovjek postaje pravi mu'min pa pravilno shvata i svoju misiju na ovome svijetu i pravilno razumije i poštuje i čuva svoju zajednicu i svoje instituciju. Sve ovo je posljedica pravilnog shvatanja vjere i ispravnog imana.

U jednom hadisu Poslanik islama kaže: „Ko cijepa džemat i pravi razdor i umre u takvom stanju, umre smrću džahilijeta.“⁹, ne dakle smrću vjernika – muslimana, nego džahila – neznalice, nevjernika.

Ljubav prema Allahovom Poslaniku, a. s., obavezno podrazumijeva i potpunu pokornost njegovim naredbama, njegovom sunnetu, kao i naravno i naredbama Kur'ana, a. š. Samo ako se vjernik potpuno i bezpogovorno pokorava onome koga voli, on ga tek tada u pravom smislu voli, poštuje, sluša i izvršava njegove naredbe i preporuke. A Allah, dž. š., u svojoj Knjizi poslatoj ljudima i džinnima kaže: „Kad Allah i Poslanik odrede jednu stvar, kad se

6 Kur'an, sura Ali Imran, ajet 31.

7 Prenosi Sendžiri. Prema: Hafiz Spahić. I.: Hutbe, El Kalem, Sarajevo 2000., str. 45.

8 Ibidem, str. 139.

9 Ibidem, str. 143.

naredi, ni vjernik ni vjernica koji pripadaju islamu, koji su muslimani, nemaju pravo svog mišljenja ni izbora.”¹⁰

Muslimani stalno treba da imaju na umu koliko je s druge strane Poslanik, a. s., volio svoj ummet, pa je stalno upozoravao da se klonimo nevaljalih stvari, a da radimo samo ono što je dobro i korisno, kako za muslimane tako i za sve ljude kao Allahova, dž. š., stvorenja. On je čak i na svojoj samrti, kao i tokom čitavog poslanstva, stalno upozoravao na međusobnu ljubav vjernika, na njihove obaveze prema sebi, prema drugim ljudima, prema Allahu, dž. š., prema zajednici muslimana, prema komšijama, prema rodbini, prema porodici, prema ženama... Naročito je brinuo o namazu i isticao njegovu važnost, a uz namaz je tražio da se pazi i čuva porodica, akreba, roditelji, djeca i svačiji hak i pravo. U jednom hadisu Poslanik kaže: „Čuvajte mi namaz i pazite na svoju kućnu čeljad, na svoju djecu.“¹¹ O namazu je, također, rekao: „Namaz je stub vjere, ko ga napusti, napustio je vjeru.“ O međusobnoj ljubavi i poštovanju muslimana je rekao: „Nemojte se dijeliti, jer oni prije vas su se pocijepali pa su propali.“¹² Također, je rekao: „Ne smije čovjek ostaviti svoga brata više od tri dana da s njim ne govori.“¹³

U cilju sjećanja i ljubavi prema Allahovom Poslaniku, a. s., spada i obilježavanje mevluda – rođenja Muhammeda, a. s. Da bi smo pravilno shvatili svoju vjeru u naše vrijeme, treba da potpuno poštujemo sunnet, tj. riječi i djela našeg Pejgambera, da se podsjetimo na njegov život i njegovo vrijeme. Samo u tom slučaju će nam Allah, dž. š., dati moć rasuđivanja i moć pravilnog shvatanja, tj. sposobnost razlikovanja dobra od zla, pravog puta od stranputice. Uz poštovanje našeg Pejgambera, a. s., i njegovog sunneta, povećat ćemo svoj iman i biti bolji insani. To je poruka mevluda i zato se on obilježava i u naše vrijeme. Obilježavanjem mevluda oživljava se sjećanje, biografija i sunnet Resulullaha, a. s., pa shodno gore citiranom hadisu: „Ko oživljava moj sunnet – on me voli, a ko mene voli – biće sa mnom u Džennetu.“ Dakle, mi ne slavimo mevlud, nego ga obilježavamo sjećanjem na voljenog Poslanika, a. s. A onaj ko želi biti pravi vjernik, on se u svemu mora ugledati na Poslanika, a. s., mora se uzdignuti i čvrsto koračati njegovom stazom. Dakle, ako imamo u vidu ovu činjenicu utjecaja vjere na izgradnju bošnjačke ličnosti, onda će nam biti jasniji i mentalitet, i moral, i humanost i pogled na svijet svih muslimana svijeta, pa time, naravno, i Bošnjaka naših prostora.

NEKE OD NAJVAŽNIJIH, POZITIVNIH I KARAKTERNIH OSOBINA BOŠNJAKA ROŽAJA

Smatramo da je veoma važno da o konkretnim, prije svega karakternim osobinama Bošnjaka Rožaja, iznesemo stanovište, upravokroz opis ovih osobina, datih kroz naučnu prizmu doktora Halila Kalača, koji u Rožajama uživa

10 Al-Ahzab, 36. ajet.

11 Muslim. Prema: Hafiz Spahić, I.: Hutbe, El Kalem, Sarajevo 2000., str. 160.

12 Ibidem, str. 165.

13 Ibidem.

značajno uvažavanje i poštovanje, a koji nije neki „praktični vjernik“, ali je baš zbog toga njegovo mišljenje, kao „objektivno“, relevantno jer je i on kao čovjek koji nije „angažirani vjernik“ pravilno shvatio da je uticaj vjere islama imao i ima presudnog značaja na formiranju ličnosti Bošnjačkog čovjeka u ovom dijelu Sandžaka, Crne Gore, pa i šire. Dakle, doctor Kalač vrlo ispravno primjećuje da su „islamsko učenje, evropsko (slovensko) porijeklo, i historijsko trajanje“¹⁴, oformili bošnjački narod, vrlo prepoznatljivih, etičkih, karakternih i drugih osobnosti - Bošnjake (Muslimane), na prostorima Balkana, pa i Crne Gore, a to znači i Sandžaka, BiH, I sl. Doktor Kalač dalje ističe da su na formiranje Bošnjaka (Muslimana), pored pomenuta tri osnovna, utjecali i brojni drugi faktori. Naime, po njegovom potpuno prihvatljivom mišljenju Bošnjaci su u svom biću sintetizovali svoju historijsku tradiciju života na Balkanu i islamsko učenje. Jer, nastavlja on, učenja koja su postojala na Balkanu, prije dolaska islama, (katolicizam, pravoslavlje, bogumilstvo) imala su svoje specifičnosti i vrijednosti, koje su imale utjecaj na historijsku tradiciju predaka današnjih Bošnjaka, na prostorima gdje su živjeli i gdje, danas, žive. Njima je bilo najprirodnije da islam postane njihova religija koja, na najkvalitetniji način, objedinjuje sve, njima prihvatljivo, iz naprijed pomenutih učenja. Ovdje bismo u nekoliko dopunili mišljenje autora Kalača tako što bismo dodali da, pored primjesa slavenskog porijekla, Bošnjaci u značajnom dijelu imaju i ilirskog genetskog-nasljednog materijala u svom porijeklu, što su u tom smislu pokazala najnovija istraživanja profesora Ibrahima Pašića iz Sarajeva koji je obranio doktorsku disertaciju na temu: “Predslavenski korijeni Bošnjaka na Balkanu”.

No, kao rezultat toga, ističe dalje Kalač, nastale su duhovne osobnosti ovog naroda, koje ih čine vrlo prepoznatljivim, različitim od drugih naroda na prostorima Balkana i šire, ali i njima sličnim. Prepoznatljive su njihove: etničke, etičke, karakterne, mentalne i druge osobnosti. Te osobnosti predstavljaju manifestaciju njihove duhovnosti i historijskog postojanja na ovim prostorima, potvrđuju da se radi o narodu evropskog porijekla, prepoznatljivog historijskog, duhovnog i svakog drugog identiteta, tj. da se radi o pripadnicima islama.

U nastavku ovog poglavlja ćemo navesti nekoliko ajeta i hadisa, upravo da bi smo potkrijepili stavove doktora Halila Kalača, a koje on nije iznio u svom radu, na koji se mi ovdje pozivamo.

MERHAMET

U vezi sa merhametom, kao moto možemo citirati ajet, to jest navesti citat iz Kur’ana: „Onoga ko se bude Allahu pokoravao i uz to dobra djela činio, toga čeka nagrada kod Gospodara njegova, takvi se neće ničega bojati i ni za čim neće tugovati.“¹⁵ Ili hadis - riječi Poslanika, a.s.: „Ko olakša vjerniku

14 Kalač, H., Ibidem, str. 84. i dalje.

15 Kur’an, El-Beqara,112.

jednu tegobu na ovom svijetu, Allah dž. š. će njemu olakšati tegobu na Sudnjem danu. Ko olakša i pomogne siromahu Allah, dž. š. će njemu olakšati i pomoći i na ovom i na budućem svijetu. Ko pokrije mahanu jednog muslimana, Allah, dž. š., će pokriti njegovu mahanu na oba svijeta. Allah, dž. š., je u pomoći i pomaže svog roba sve dotle dok Njegov rob bude u pomoći svome bratu".¹⁶

Doktor Halil Kalač, u vezi sa merhametom ističe vrlo važne stvari i posvećuje mu vrlo širok osvrt. Jer, po njemu, a to i jeste suština stvari, najvažnija, prepoznatljiva i najuzvišenija etička, karakterna i mentalna karakteristika (osobenost) ovog naroda i na prostorima Crne Gore, (dakle i Sandžaka i Rožaja, moja primjedba), je merhamet. Ona je, u stvari, vodilja njihovog etičkog, karakternog, i mentalnog sklopa ličnosti. Predstavlja sintezu i manifestaciju najuzvišenijih psihološko-mentalnih osobenosti ovog naroda.

Riječ merhamet, Kalač tumači kao riječ koja je orijentalnog porijekla, čiji se prijevod ne može iskazati sa jednom riječju na južnoslovenskim jezicima. Jedino, smatra on, kada se ona opisno prevede, može se reći da je merhamet - dobročinstvo kao milosrdnost, dobrota kao milost, dobrota kao samilost. Ona osoba koja posjeduje merhamet najvišeg stepena, je dobročinitelj, dobrotvor. Merhametli je ona ličnost koja je topla srca, tolerantna. Ovu osobinu prate druge pozitivne osobine kao što su: milosrđe, milostivost, samilost. Merhamet podrazumijeva dobrotu, dobro, dobročinstvo na uzvišen način i bez obaveze uzvraćanja, ali zahtijeva obavezu umnožavanja i širenja dobra, dobrote i dobročinstva. Merhamet je činjenje dobra, pospješivanje dobrih djela, kao jedne od najvećih zapovijedi islama. "Što se tiče onih koji se bore na našem putu, sigurno ćemo ih mi voditi našim stazama. Zaista je Allah sa onima što čine dobra djela zadovoljan."¹⁷ Ovdje bi smo, na Kalačevu konstataciju, još dodali to da riječ merhamet potiče od arapskog¹⁸ glagola rahime - smilovati se, a što, onda i znači samilost, te da etimološki rahime potiče od arapske riječi rahm- materica, a što opet ima veze sa milošću i pažnjom, kao što materica ima veze sa pažljivom zaštitom ploda koji se u njoj razvija, a iz istoga korijena je i rahmet - milost.

Autor dalje ističe da se ova karakterna osobenost stvarala tokom historije Bošnjaka. Ona se stvarala i razvijala, intenzivno, u islamskom periodu njegovog postojanja. Prirodno je i to kako autor i ističe, da su i druga vjerska učenja, bogumilsko, hrišćansko (katolicizam, pravoslavlje), sa kojima su se Bošnjaci susretali, također, potencirala i potenciraju, u svojim normama, dobročinstvo, što je imalo uticaja na stvaranje „kulture milosrđa“ kod Bošnjaka. Tako su bogumili posjedovali, naglašenu karakteristiku dobročinstva i nenasilja. Vjerovatno ih je ta karakterna osobina, u tom vremenu, razlikovala od drugih (pa su progonjeni i proglašavani za jeres). Bogumil (čovjek Bogu mio), najsličniji je čovjeku koji je Bogu predan (musliman). A merhamet

16 Hadis prenosi Muslim.

17 Kur'an, 29/60.

18 Muftić, T. Arapsko-bosanski rječnik, El-Kalem, Sarajevo, 1997. god., str. 519.

je dobročinstvo tog bogumila, odnosno muslimana, učinjeno iz svijesti o dobru, koje islamsko učenje naglašeno potencira. Danas i savremena humana i ljudska misao, eksplicitno potencira i zahtijeva dobro i dobročinstvo, što je izraženo u brojnim dokumentima Ujedinjenih nacija, Evropske unije i brojnih drugih univerzalnih i regionalnih svjetskih organizacija. Dobro djelo je potencirano i u najpoznatijim filozofskim učenjima. Ljudi su se po kriteriju dobra i zla razlikovali (zli i dobri ljudi) još od antičkih vremena. Po islamskom učenju, ljudi (oba pola), se dijele, po tom kriteriju (u ovozemaljskom životu, i na budućem svijetu). Po ovom kriteriju, ljudi se dijele, na uspješne, one koji imaju perspektivu, koji su spašeni, i one koji će propasti i neće uspjeti, „koji su mine'l-hasirin“, odnosno, dijele se na one koji će imati nagradu za dobra djela i one koji će imati kaznu za loša djela.¹⁹

Po islamskom učenju, cilj činjenja dobra i dobrote, nije samo, za ovaj svijet, nego, dobrota i dobro za buduću svijet. Osobe koje posjeduju ovu plemenitu osobinu, i sa uzvišenim ciljevima je manifestuju, smatrali su se uzvišenijim ljudima – dobrotvorima, dobročiniteljima. Činiti dobro, (nekome koje je potrebno ili nije potrebno), je nešto što je od Allaha dž. š. nagrađeno. „Oni koji čine dobročinstva imaće dobročinstvo.“²⁰

Merhamet se ispoljava u svakodnevnom životu, prema ljudima sa kojim se živi (porodica, komšije, rodbina), prema onima koji su često nepoznati, ali su u potrebi da im se čini dobro u materijalnom ili duhovnom obliku, ili dobro za buduće generacije. Osobine koje prate merhamet su: milosrđe, humanost, samilost, darežljivost. Licemjerne, zavidljive, sebične, surove i škrte osobe ne mogu posjedovati merhamet. Ni raskošne osobe ne posjeduju osobinu merhameta. Ova osobenost je, kroz historiju bošnjačkog naroda, praćena bogobojaznošću. Ljudi se u islamu dijele i rangiraju po bogobojaznosti i dobru, a ne po rasi, naciji, stepenu bogatstva i drugim pripadnostima.

Jedna od bitnih osobina koja prati, i na neki način uslovljava postojanje merhameta jeste moral. Merhamet mogu posjedovati samo visoko moralne osobe. Da merhamet obezbjeđuje postojanje visokog nivoa tolerancije, prema različitim od sebe, su primjeri kroz historiju, postojanja suživota i stepena tolerancije, pripadnika islama sa drugim etničkim i vjerskim pripadnicima. Primjeri toga, kroz dalju i bližu historiju su: Rožaje, Bar, Podgorica, Bijelo Polje, Pljevlja, u kojima su, u toleranciji i harmoniji, vjekovima živjeli većinski pripadnici islama, Bošnjaci sa pripadnicima hrišćanstva (Crnogorci, Srbi, Hrvati, Albanci-katolici), i drugi. Rožaje se naročito istaklo po merhametu u vrijeme rata na prostorima bivše SFRJ kada je 1992. i 1999. godine primilo više desetina hiljada izbjeglica i smjestilo ih po kućama svojih gostoprivljivi Bošnjaka. Slični primjeri, kroz historiju, na prostorima južnoslovenskih naroda, bili su: Sarajevo, Novi Pazar, Mostar i druge sredine. U njima su ži-

19 Osnovna deviza, koju je objavio Kur'an, glasi: « Dobro u ovom životu, kao i dobro u vječnosti » (Dr Hamidulah, M.: *Uvod u Islam*, El -Kalem, Sarajevo, 1988. god., str. 100).

20 Kur'an, 10/26.

vjeli u toleranciji, Bošnjaci-muslimani sa desetinama mahala nemuslimana, katolika (Dubrovčani), pravoslavaca (Srbi, Grci, Bugari), Jevreja i drugih vjerskih i etničkih pripadnika.²¹Merhamet se ispoljava, ne samo prema ljudima, nego i prema živim bićima, „ptici u gori i ribi u void“.

Književnik Meša Selimović, je o merhametu rekao: „Što se tiče „merhameta“ to je orijentalni pojam, veoma širok, koji znači otvorenost prema svim ljudima, oslobođenost od predrasuda nacionalnih, socijalnih i svih drugih, koje udaljavaju čovjeka od čovjeka.“²²

Poznato je da su ličnosti koje su posjedovale merhamet, u najvećem stepenu, kroz historiju, postajale najuglednije i najuvaženiye ličnosti raznih naroda, pa tako i bošnjačkog naroda u Rožajama i šire.

GAZILUK - JUNAŠTVO

Kao misao vodilja za gazije, heroje, junake uvijek su služile kur'anske riječi i poruke Allahovog Poslanika Muhammeda, a.s. U tom smislu su se ponašali i svoju djecu vaspitavali i Bošnjaci Rožaja. Oni su se pokazali kao neustraživi borci kada je to god bilo potrebno, u cilju zaštite sebe i svoje porodice, kao i odbrane od napada i agresije raznih neprijatelja i napadača. Bošnjaci su od svojih imama, kao i raznih drugih učenjaka, alima i hodža slušali mnoge ajete i hadise koji govore o junaštvu a protiv kukavičluka i izdaje.

Neki od upečatljivih ajeta u tom smislu jesu i ajeti: „I neka se zato na Allahovom putu bore oni koji ne žale da žrtvuju život na ovom svijetu za onaj svijet. A onaj ko se bori na Allahovom putu, pa pogine ili pobijedi, Mi ćemo, sigurno, obilno nagraditi.“²³

„Allah voli one koji se na Njegovom putu bore u redovima kao da su bedem čvrsti.“²⁴

Isto tako, Muhammed, a. s., kaže da je Allah dž. š., u hadisi kudsiju rekao: „Koji god Moj rob stupi u borbu za Moj put, u želji da postigne Moje zadovoljstvo, zajamčujem mu povratak s nagradom i plijenom, ako ga vratim živog, a ako pogine, jamčim mu oprost, milost i Džennet.“²⁵

Kada govori o gaziluku Bošnjaka naš autor ističe da je riječ „gaziluk“ orijentalnog porijekla I da u prijevodu znači viteško junaštvo, herojstvo, ratno junaštvo. Gaziluk je osobina koja se poistovjećuje sa junaštvom u najuzvišenijem smislu. To je karakterna osobina koja se podjednako cijenila i razvijala kao i merhamet. Ona je osobina iz prvog reda vrijednosti i afirmativnih osobenosti pojedinca. Na nastanak i razvoj ove osobine uticali su i historijski uslovi u kojima su živjeli Bošnjaci. Bošnjaci su, kroz svoju historiju, razvijali

21 Dr. Mušović, E.: *Etnički procesi i etnička struktura stanovništva Novog Pazara*, Etnografski institut Srpske akademije nauka i umetnosti, Beograd, 1979., str. 62-72.

22 *Pisci, mišljenja i razgovori*, Sloboda, Beograd, 1977., str. 308.

23 Kur'an, En-Nisa 74.

24 Kur'an, Es-Saff 4.

25 Hadis prenose: Ahmed ibn Hanbel i Nesai.

ovu osobinu, kao jednu od životnih potreba.²⁶ Razne historijske situacije su nametale potrebu za postojanjem gazija (junaka), kroz period postojanja bošnjačkog naroda. Ličnosti koje su pale za odbranu otadžbine i svog naroda, shodno islamskom učenju nazivaju se šehidi.

Bošnjaci (muslimani) gaziluk su pratili i razvijali u svojim, junačkim, epskim, pjesmama (usmjene književnosti), koje su do danas sačuvane. U Rožajama je živio poznati narodni guslar Murat-aga Kurtagić, koji se, uz Avda Međedovića, proučava na univerzitetima u Americi, a koji je pjevao o gazijama, herojima, merhametu, ratovima, viteštvu i sl. O bošnjačkim epskim pjevačima su pisali Zlatan Čolaković, Albert Lord i Milman Peri, profesori sa Harvarda.

Epske bošnjačke pjesme su prepoznatljive po svom sadržaju i liričnosti. Na taj način je ova karakterna osobina - gaziluk čuvana i razvijana. Gaziluk je, često puta, kroz svoju historiju, proglašavan za najvažniju i najuzvišeniju osobinu i vrlinu pojedinca u bošnjačkom narodu. Nije imalo gaziluka na nejači (djeci, ženama, starima), na zarobljenima. To je bio najveći grijeh, sramota, poniznost i kukavičluk.²⁷

HUMANOST

Bošnjaci Rožaja su naročito poznati po humanosti, solidarnosti i dobroćinstvu. Za to je sigurno najzaslužnija vjera islam u kojoj su odgajani i vaspitavani od strane svojih roditelja. Poznata je činjenica da su u vrijeme rata u BiH 90-ih godina prošloga vijeka Bošnjaci Rožaja primili veliki broj izbjeglica i smjestili ih u svoje porodične kuće skupa sa svojim familijama. Ista situacija se dogodila 1999. godine, kada su, također, primili ogroman broj izbjeglica sa Kosova i smjestili ih u svoje domove, tako da je u to vrijeme u Rožajama više bilo izbjeglica nego domaćeg stanovništva. Čak je na ulici, u gradu, u kahvi, i sl. preovladavao albanski jezik, u gradu gdje živi oko 15 hiljada stanovnika čiji je jezik nealbanski. Putujući po terenu, po kućama, po mevludima, džamijama, bajramima, i sl., ustanovio sam da su Bošnjaci Rožaja stekli te svoje humane i ljudske osobine i vrline kroz kućno vaspitanje i kroz slušanje vjerskih poučnih govora, dersova, gdje su naučili da se za učinjeno dobro dobija nagrada još na ovom, ali i na drugom svijetu - Džennet, a što se zasniva na mnogim Kur'anskim ajetima, od kojih navodim: „Za sve što podijelite i što zavjetujete - Allah, sigurno, za to zna! - A nevaljalcima neće niko moći pomoći.“²⁸ ili hadis: „Kada čovjek umre, prestaju sva njegova djela, osim u tri slučaja: ako ostavi trajnu sadaku, ako ostavi znanje kojim se drugi koriste i ako ostavi dobro dijete koje će za njega dovu činiti.“²⁹

26 Baćović, Č.: *O merhametu i gaziluku*, Almanah, Podgorica, 2002., str. 5, 6, 8. (Citirano prema autoru Kalač, H., Ibidem.).

27 Dr Čolaković, Z.: *Milan, Nikola, Alija i Avdo Međedović*, Almanah, Podgorica, 2004. god., br.25-26, str. 19-76. (Kalač, H.Ibidem).

28 El+Beqara, 270.

29 Hadis prenosi Muslim.

Marhamet, kao osobina je prisutna i kod drugih naroda, ne samo kod Bošnjaka (muslimana), a od prisutnosti ove osobine i njene razvijenosti, kako smatra i autor Kalač, umnogome je zavisio i civilizacijski nivo koji se dostizao u historijskom razvoju. Dakle, kod bošnjačkog naroda, humanost je osobina koja prati merhamet i druge pozitivne osobine bošnjačkog čovjeka. Humanost je vezana za sve sfere života, sva životna doba svakog pojedinca. Ona ima različite oblike ispoljavanja, kako u materijalnoj tako i duhovnoj sferi, kod svih naroda. Iz humanosti i drugih pozitivnih osobenosti, nastale su brojne humane institucije. Islamsko učenje, humanost kao pozitivnu osobenost, vrlo potencira. Humanost je osnova za posjedovanje i razvijanje mnogih drugih pozitivnih osobina čovjeka. Druge pozitivne osobine koje prate humanost su: plemenitost, darežljivost, solidarnost.

Postojanje vakufa, hajrata, imareta i drugih sličnih institucija, kroz historiju ovog naroda, govori o konkretnim oblicima humanitarnih institucija. Ova osobina, u materijalnom smislu, po islamskom učenju se, pored ostalih oblika, ispoljavala i u obliku sadekatu'l-fitra i sadake.

Po islamskom učenju, samo kod humanog čovjeka mogu da se razviju i manifestuju druge pozitivne osobenosti. Bez humanog pristupa životu, čovjekov pogled na svijet je vrlo skučen i bez nje se ne može čovjekova ličnost ostvariti, da se čovjek približi Bogu, uspostavi ravnotežu sa svojim okruženjem, sa univerzumom.³⁰

MUDROST

Bošnjaci su mudrost, kroz svoju historiju, razvijali vrlo pažljivo i suptilno, jer je mudrost često bila vrlo presudna za njihov opstanak i postojanje. Mudrost je sticana kroz životne probleme i razne neizvjesnosti koje su patile Bošnjake kroz njihovu burnu historiju. Važilo je iskonsko pravilo da čovjek može biti obrazovan, ali ne smije postupati brzopleto i na način koji nije promišljen i mudar.

U Rožajama važi pravilo, naučeno još od malih nogu, najprije u porodici, a zatim i u mektebu i u školi, da „mudar može biti čovjek koji ne posjeduje visoko naobrazovanje, ali se ističe kao, narodski rečeno, pametan, mudrac“.³¹

Mudrost su morale posjedovati vodeće ličnosti Bošnjaka Rožaja, muslimuni, narodni prvaci, seoski i gradski imami, i očevi porodica, nezavisno od stepena obrazovanja. Kod tih osoba, mudrost je bila osobina koja ih je tokom života, od drugih ljudi razlikovala i činila preporučljivim za visok položaj. Prema toj sposobnosti, ljudi su odabirani, da im se povjere važna i odgovorna zaduženja.

Autor Kalač ističe da „mudrost su morali posjedovati svi oni koji su htjeli biti prvaci ovog naroda, vojne ličnosti, vladari. Od toga koliko su prvaci ima-

³⁰ Šire: Kalač, H., Ibidem, str. 89.

³¹ Hadis Muhameda a.s., „Mudrost je izgubljena stvar vjernika, dužan je da je uzme gdje je god nađe“, *Izbor poslanikovih hadisa*, Sarajevo, 1985. god., br. 787.

li mudrosti, zavisila je, ne samo njihova sudbina, već i sudbina ovog naroda. Ovu osobinu islamsko učenje ističe u svojim osnovnim izvorima: Kur'anu i sunnetu. Islamske mudrosti sadržane u ovim izvorima su velika riznica, koja je neiscrpan izvor mudrosti".³² Mudrostima, obiluju i brojna djela, koja su stvaralaštvo ovog naroda na ovim prostorima".

MORALNOST

Jedna od najvažnijih pozitivnih karakternih osobina svakog čovjeka je ste moralnost. Bošnjaci su uvijek cijenili ovu osobinu kod ljudi i moralna i plemenita čovjeka poštovali kao jaku i odabranu ličnost. Ovo poštovanje morala kao životnog principa, ima svoje uporište u islamskom učenju, čiji su Bošnjaci pripadnici³³. Dakle, moralnost je eksplicitno potencirana i naglašena u islamskom učenju, u svim njegovim izvorima. Zato je moral „temelj islama, temelj uspješnog života čovjeka, temelj svih uzvišenih vrijednosti čovjeka. Bez morala teško je razvijati druge pozitivne osobine čovjeka. Ova karakterna osobina, čovjeka i naroda, je važan oslonac historijskog postojanja i civilizacijskog dometa svakog naroda“.³⁴

Bošnjaci Rožaja, kao i svi humani i poštenu ljudi znaju da „Onaj ko ne posjeduje moral, istinski ne može biti pozitivna i uspješna ličnost. Moralnost mora biti prisutna u osnovama porodice, koja je temelj društva, a brak se na toj osobini provjerava i osigurava mu se opstanak. Čvrstina (pozitivnost) karaktera čovjeka počiva, prvenstveno, na ovoj osobini. Svi društveni odnosi i sistemi, koji su zasnovani na odsustvu morala, bili su neuspješni i nijesu mogli dati očekivane civilizacijske rezultate“.³⁵

SOLIDARNOST

Kod Bošnjaka Rožaja, solidarnost je naročito povezana sa humanošću i drugim sličnim pozitivnim karakternim osobinama. Ona se manifestuje na taj način što se pruža pomoć drugome, kada mu je ta pomoć potrebna, a što su Bošnjaci dokazali i u daljoj i u bližoj prošlosti.

Solidarnost Bošnjaka Rožaja se manifestovala u moralnoj, materijalnoj, duhovnoj i drugim oblicima pomoći. Poznat je slučaj za vrijeme Prvog svjetskog rata, da su, pružili pomoć srpskoj vojsci koja se ispred Austrijanaca povlačila preko Prokletija za Albaniju i dalje Krf, i kada se potom jedan dio vraćao za Srbiju, a prolazili su kroz Rožaje, kada su Bošnjaci Rožaja klali volove i

32 Hadis Muhameda a.s. "Srce u kojem nema znanja ni mudrosti izgleda kao dotrajala kuća; zato učite, druge poučavajte i usavršavajte se u nauci. Nemojte dozvoliti da umrete kao neznalice, jer Svemoguć Allah neće zbog neznanja primiti ničiju ispriku," *Izbor poslanikovih hadisa*, Sarajevo, 1985. god. br. 1150.

33 "Ti si Muhammede na najvišem stupnju morala.", Sura Nun, 5., I hadis Muhammeda a.s.: „Ko nema stida (morala) nema vjere“.

34 Kalač, H. Ibidem.

35 Ibidem.

nahrani tu vojsku onoliko koliko su bili u mogućnosti. U znak zahvalnosti za ovaj gest, jednoj ulici u Beogradu, koja se nalazi na Savskom vencu, dat je naziv „Rožajska ulica“ koja i dan danas postoji. Slično su Bošnjaci Rožaja postupali i u vrijeme „Bosanskog rata“, kao i rata na Kosovu, kada su primili i zbrinuli veliki broj izbjeglica.

Ova osobina Bošnjaka Rožaja, kako i autor Kalač ističe „ je razvijana kroz historiju, i bila je jedan od oslonaca opstanka ovog naroda, u mnogim presudnim trenucima njegovog postojanja. Naravno, da i ova osobina Bošnjaka ima uporište u islamskom učenju, koje ovu osobenost vrlo potencira i uči kako da se ona razvija i njeguje“.³⁶

ISKRENOST

U običajnom pravu Bošnjaka Rožaja, koje je nastalo na osnovama islamskog učenja jedan od najvažnijih kriterija vrednovanja čovjeka je, upravo, iskrenost.³⁷ Iskrenost se ispoljava u odnosu prema drugom čovjeku, u radu i drugim vrijednostima, u činjenju dobrih djela.

Allahov Poslanik, a.s., kaže: „Doista iskrenost vodi dobročinstvu, a dobročinstvo vodi u Džennet. Čovjek će govoriti istinu sve dok se ne upiše u iskrene. A, doista, laž odvodi u grijeh, a grijeh vodi u vatru. Čovjek će govoriti neistinu sve dok se kod Allaha, dž.š., ne upiše u lašce.“³⁸

Kod Bošnjaka Rožaja također, iskrenost se ispoljava kroz nijjet, kroz iskrenu namjeru da se učini neko dobro djelo, da se nikome ne učini zlo, da se svakom pomogne koliko se može, a posebno komšiji bilo koje vjere da je, a naravno i prema rodbini, braku, prijateljima, porodici i sl.³⁹

PRAVEDNOST

Pravednost je osobina koju su Bošnjaci tokom svoje historije razvijali i gajili. Oni su ovu osobinu razvijali na osnovu normi islamskog učenja.⁴⁰

36 Hadis Muhammeda, a. s. glasi: „Najbolji je onaj čovjek koji koristi drugim ljudima, a najgori je onaj koji šteti ljudima“...

37 „Iskrenost (nijjet) proizilazi iz srca i ona ima veliki značaj. Kao što su djela vezana za iman, tako su vezana i za nijjet. Muhammed a. s., je rekao: »Svi poslovi ovise o nijjetu. Svakom čovjeku pripada ono što je naumio«. (Evo jednog primjera: Čovjek koji obavi hadždž radi hadžijske časti, ugleda ili turizma, on je hadžija kod naroda, ali ne i kod Allaha dž. š., a čovjek koji ima čist nijjet, ali ga nešto ometa pa ne obavi hadždž, on je hadžija kod Allaha dž. š., in ša Allah, bez obzira na to što ga svijet ne smatra hadžijom. Ovopravilo važi i za sve ostale poslove)“ vidi: Hadži-Derviš Spahić: *Pouke o moralu i bogbojznosti*, Sarajevo, 1988. godine, str. 35.

38 Muslim.

39 »Djela se cijene prema namjeri (nijjetu)«, Hadis, Muhammed a.s.: *Izbor poslanikovih hadisa*, Sarajevo, 1985.god.

40 Ovu cijenjenu ljudsku osobinu, Kur’ani-kerim spominje na mnogo mjesta. Evo nekoliko citata iz kojih se vidi da pravednost Allah dž. š., naređuje: “A kada govorite, budite pravedni pa makar to bilo i protiv rođaka” (El-En am, 152.). “A kada budete sudili među ljudima

Allah dž. š., kaže: "Pravedni budite, to je najbliže čestitosti, i bojte se Allaha, jer Allah dobro zna ono što činite."⁴¹

Također, poznat je hadis Muhammeda, a. s., koji kaže: „Zaista će pravedni biti, na minberima od svjetla na desnoj strani Premilostivog, a Njegove obje ruke su desnica. To su oni koji su pravedno sudili u vlasti, svojim porodicama i u onome za što su bili zaduženi.“⁴²

Ova osobina je pomogla Bošnjacima da uspostve dobre odnose, povjerenje i suživot sa svojim komšijama drugih vjera i nacija kroz svoju dugu historiju. Pravednost i nepogrešiv odnos prema ugroženim, nejakim i nemoćnim, predstavlja temelj za moralnost, iskrenost i druge pozitivne osobine.

PLEMENITOST

Ova osobina je vrlo poželjna i cijenjena kod Bošnjaka Rožaja. Božiji Poslanik, a.s., kaže: "Doista je Allah dobar i voli dobrotu; Čist i voli čistoću, Plemenit i voli plemenitost."⁴³ Kod ovog naroda plemenitost je bliska merhametu - samilosti, a ove dvije osobine su, kroz njihovu historiju, pratile jedna drugu. Plemenitost se isto tako temelji na moralnosti i iskrenosti, a iskazuje se uz solidarnost, darežljivost, humanost i druge pozitivne karakterne osobine. Islam kao vjera kojoj pripadaju i Bošnjaci Rožaja, insistira na ovom čovjekovom svojstvu.⁴⁴ Plemenitost se može ispoljavati neograničeno u svim sferama života.⁴⁵

DAREŽLJIVOST

Darežljivost kao pozitivna karakterna osobina čovjeka, je suprotna negativnim osobinama tvrdičluku i sebičnosti. Allah, dž.š. kaže: "Ono što udijelite drugima neka bude samo Allahu za ljubav."⁴⁶ Ovu osobinu neminovno prate solidarnost i humanost. Allahov Poslanik, a.s. kaže: "Čuvajte se vatre pa makar i polovinom hurme."⁴⁷ Ona je kod Bošnjaka ukorijenjena, također,

(naređuje vam se), da sudite pravedno". (En-Nisa, 58) – "Naređeno mi je da budem pravedan među vama, Allah je naš i vaš Gospodar" (Sura,15).

41 El-Maida, 8.

42 Hadis bilježi Muslim.

43 Hadis bilježi Tirmizi.

44 »Slijedeća su svojstva, pored drugih, koja se ubrajaju u plemenita:

- praštanje onome ko je tebi nepravdu i nasilje učinio,

- pomaganje onoga ko tebi pomoć uskraćuje,

- posjećivanje onoga ko je tebe prestao posjećivati«. Izbor Poslanikovih hadisa, Sarajevo, 1985. godina. br. 725.

45 Pozivati na dobro i plemenitost, a sprečavati zlo je Božija zapovijed. U Kura'ani-kerimu tose naređuje ovim riječima: »Neka među vama bude jedna skupina (ljudi) koja će pozivati na dobro i naređivati ono što je lijepo, a zabranjivati ono što je ružno! To su oni koji će biti spašeni« (Ali-Imran, 104.).

46 El-Bekara, 272.

47 Hadis bilježi Buhari.

posredstvom islamskog učenja koje je potencira i želi da je čovjek što više posjeduje, kako bi njegov život bio usklađen po uzvišenim principima ovog učenja. Bošnjaci Rožaja su je razvijali kroz svoju historiju, nastojeći da na taj način, njome suzbiju negativne karakterne osobine.⁴⁸

BOGOBOJAZNOST

Osnovni i primarni princip u islamu je bogobožnost. Vjerovanje u Allaha dž. š. je osnov pripadanja islamu i bez njega život na principima i normama islama nije moguć. To se manifestuje u poštovanju osnovnih principa (šarti) islama, kao i drugih islamskih normi proklamovanih u Kur'anu, Hadisima i Sunnetu. I Bošnjaci Rožaja su kao i svi ostali Bošnjaci i pripadnici islama su ovaj princip prihvatili i njega se pridržavali, sa prihvatanjem islama kao vjere.⁴⁹ Ovaj princip nameću i sva ostala monoteistička vjerska učenja.

48 18 Sve postojeće religije preporučuju darežljivost, a osuđuju tvrdičluk i škrtost. Islam to posebno podvlači. On ide tako daleko da je određena davanja učinio obaveznim za svakog svog pripadnika; neka davanja su, opet, obavezna samo za bogate vjernike. Kako je, međutim, svako od ovih davanja u svojoj biti ipak i darežljivost, onda nije teško uočiti kako islamsko učenje gleda na ovo humano svojstvo, kako ga preporučuje, kako ga njeguje i vrednuje. I ovom prilikom ćemo se poslužiti hadisima, jer je u njima sadržana, ocjena, vrijednost i posljedice ovog svojstva. Evo nekoliko takvih hadisa: "Darežljiv čovjek je blizak Allahu dž. š., blizak narodu i blizak Džennetu, a daleko od Džehennema. A škrtac je daleko od Allaha dž. š., daleko od naroda i daleko od Dženneta, a blizak Džehennemu". - "Sadaka poništava brojne grijehе kao što vatru poništava voda", "Sadaka štiti i čuva čovjeka od sedamdeset nesreća". "Nije pravi vjernik ko ode spavati sit, a zna da mu je komšija zanočio gladan«, »Darežljivost je Džennetsko stablo čije grane dostižu na ovaj svijet i ko se uhvati za tu granu ona ga odvede u Džennet. Škrtost je, pak, Džehennemsko stablo čije granedopiru na ovaj svijet, pa ko se uhvati za tu granu ona ga odvede u Džehennem" ("Binbir hadis", br. 488). Iz ovih hadisa vidimo da Islam izričito naređuje i upućuje na dobro, a sprečava zlo. Onome ko ispunjava Božje naređenje obećane su velike nagrade u vječnom životu (Ahiretu).

49 19 "Ovo divno čovjekovo svojstvo, koje čini temelj islamskog vjerovanja, bezuslovno se mora naći u srcu i imanu svakog pravog muslimana i muslimanke, jer ga čuva od svih negativnih postupaka i u svakom trenutku ga upozorava da Allah dž. š., sve vidi" ..

Kako je Kur'an-kerim okvalifikovao bogobožnost (vjera u Allaha dž. š.): " A za one koji se budu bojali mjesta (na koje će doći pred) svoga Gospodara (i zbog toga se budu čuvali grijeha) postoji Džennet" (Er-Rahman, 46.).

"A onome koji bude strahovao od stajanja (pred) svojim Gospodarom i sebe sprečavao od pohlepe, tome je zaista Džennet sklonište" (En-Naziat, 1-), " Da li je onaj što zna da je čista istina ono što je tebi objavljeno od tvoga Gospodara (isti) kao onaj što je slijep? Samo pametni razmišljaju (primaju pouku) i oni koji izvršavaju obaveze prema Allahu dž. š., i ne krše ugovore, i oni koji čuvaju (poštuju, cijene) ono što je Allah naredio da se čuva i koji se boje svoga Gospodara i strepe pred teškim obračunom « (Er-Rad, 19, 11). "Allahu pada na sežđu sve što je živo, na Nebesima i na Zemlji, i meleki (sežđu čine) i oni koji se ne ohole, boje se svoga Gospodara (koji je sa Svojom moći) nadnjima i rade ono što im se naređuje (En-Nahl, 49, 50). "Božje hramove popravlja i podiže samo onaj ko vjeruje u Allaha, Sudnji dan, klanja namaz, daje zekat i ne boji se nikoga osim Allaha ". (Er-Tewbe, 18.).

Postoji i dobar broj hadisa koji govore o vjerovanju u Allaha dž. š. Evo samo nekoliko:

"Kada vjernikovo srce zastrepi od ljubavi prema Allahu dž. š. spadaju s njega grijesi kao lišće s drveća " (Ihjaul-Ulum, sv. 4, str. 165).

ČISTOĆA – (DUŠE I TIJELA)

Higijena je naročito poštovana i čuvana kao princip i kao način života kod Bošnjaka Rožaja. Svaka kuća ili na selu ili u gradu imala je hamam – kupatilo, još od davnina. Islam kao vjera uči osnovnim i uzvišenim ciljevima života, koji se postižu primjenom islamskih normi. Poznato je umivanje ruku prije i poslije jela, kao i redovno kupanje petkom, te vjersko pranje pet puta dnevno, kod Bošnjaka Rožaja, kao pripadnika vjere islama.

Bošnjaci Rožaja su, kako to za sve Bošnjake i ističe autor Kalač „svojim načinom života nastojali da stalno uvećavaju nivo duhovnosti, koja je vodila uzvišenosti, stvaralaštvu i uspješnosti pojedinca, porodice i zajednice. Jedan od puteva ka uzvišenosti i uspjehu u životu je čistoća duše i tijela. Čistoću duše i tijela muslimani postižu pridržavanjem normi islama, a prioritetno klanjanjem namaza – salat, i postom mjeseca Ramazana - post. Da bi se postigla čistoća tijela neophodno je redovno kupanje (obavezno jednom sedmično),⁵⁰ podrezivanje kose i obrezivanje - sunećenje (kod muškaraca), podrezivanje noktiju, kupanje poslije polnog odnosa i dr. Danas, Bošnjaci, životnu udobnost postižu primjenom naučnih i tehnoloških saznanja, a duhovnost pridržavajući se normi islamskog učenja: u kulturi stanovanja, kulturi higijene, kulturi ishrane, kulturi odijevanja i načinom života u drugim sferama”.⁵¹

50 Hadis Muhammeda a.s. „Svaki je musliman dužan da se bar jednom sedmično okupa, da dobro opere glavu i cijelo tijelo“, *Izbor poslanikovih hadisa*, Sarajevo, 1985. godine, br. 780.

51 Kalač, H. u istom članku ističe: „Po islamskom učenju čovjek može zarađivati nagradu, odnosno kaznu i odnosom prema samom sebi. Islam je posvetio veliku pažnju i čovjeku kao jedinki društva. On mu je otkrio i ponudio sve ono elementarno i glavno, ukazujući mu pri tom, sasvim jasno i realno, šta je dobro, a šta zlo, šta je pozitivno, a šta negativno, šta se nagrađuje, a šta kažnjava. „Biti koristan i drugima i sebi - treba da bude stalna težnja svakog čovjeka, a da bi bio koristan i sebi i drugima on, prije svega, mora posjedovati dobru i plemenitu dušu i srce, mora svjesno i svim svojim snagama nastojati da svoje kompletno bićem okiti plemenitim i pozitivnim svojstvima. Na taj način on će, prije ili kasnije, steći doč bro, ispravno i pozitivno vladanje i ponašanje. Ukratko, ako njegov stav prema sebi i svojoj okolini bude takav, on će biti i u skladu sa islamskim učenjem. Kako učenje islama zadire u sve pore, u sve vidove ljudskog života i djelovanja, ono je vremenom razvilo i posebnu nauku kojoj je cilj da čovjeka, u moralno-etičkom pogledu, što više usavrši, da od svakog pojedinca stvori samostalnu, svjesnu i zrelu ličnost koja će svojim osobinama, stremljenjima i djelovanjem, svojim načinom mišljenja i života, svjesno i u svakom trenutku, nastojati da bude korisna i pozitivna - i sebi i drugima. Sažeto rečeno: zadatak ovog učenja je da čovjek bude čovjek.“ Hadži- Derviš Spahić: Pouke o moralu i bogobožnosti, Sarajevo 1988. god. str. 11.

Islam kao religija svim svojim učenjem stremi ka što savršenijem čovjeku, prvenstveno u moralno-etičkom smislu, a nipošto ne zanemaruje ni tijelo. Naređujući umjerenost u jelu i piću, propisujući ohavezan post u trajanju od mjesec dana, proglašavajući čistoću sastavnim dijelom vjerovanja, obavezujući na kupanje, kategorički zabranjujući konzumiranje alkohola u bilo kom vidu, dajući upute o kvalitetnoj ishrani, zabranjujući prostituciju, itd., posvećuje veliku pažnju našem fizičkom zdravlju. Koliko mudrosti sadrže samo ove Muhammedove a. s., misli: »Strahujem za ispravnost vjerovanja debelih osoba«, »Prestanite jesti kad vam je zalogaj najsladši!« »Allahu je draži zdrav vjernik od bolesnog«. »Sredina - to je ono najbolje«.

AMBICIOZNOST

Islamsko učenje veoma potencira ambiciozan prilaz životu koji se ogleda u činjenju dobrih djela koja vode u Džennet i vječnost.⁵² Znajući za ovakve vjerske stavove „Bošnjaci su bili vrlo svjesni, da se razvojem ove važne pozitivne karakterne osobine, mogu ostvariti ciljevi ovog naroda, kroz njegovu historiju. Ambicioznost ovog naroda je dala rezultate u mnogim sferama njihovog života, prvenstveno u stvaralaštvu, koje znači njegov historijski i duhovni identitet.

Vrhunski dometi u arhitekturi, kako u sakralnoj, tako i u drugim sferama, porodičnoj kući, urbanim naseljima - varošima, javnim objektima, to potvrđuju. Dometi stvaralaštva u oblasti usmene književnosti, muzike i drugim oblastima, govore o ambicioznosti ovog naroda. Kultura ishrane, stanovanja, odijevanja, higijene, kao i stvaralaštvo u drugim sferama života, govore nam kolike su domete kroz istoriju, Bošnjaci postigli u svom razvoju, ambicioznim pristupom, i ambicioznim načinom života⁵³.

UČENOST (PISMENOST) - BORBA PROTIV NEZNANJA

Prvi imperativ vjere islama je sticanje znanja, odnosno učenje (obrazovanje). Objava Kur'ana počela je imperativom „Ikre!“⁵⁴ (Uči!, Čitaj!). To su prve Allahove, dž.š., riječi objavljene Muhammedu, a. s.

„Islamsko učenje je, na temelju ovog zahtjeva, postalo izvor, a islamski način života ambijent, za razvoj brojnih, naučnih disciplina, tehnike i tehnologije, od njegove pojave do danas. Na osnovu prilaza iz islamskog učenja, razvile su se i dostigle visok nivo, nauke: matematika, astronomija, geometrija, medicina, fizika, geografija i druge. Tačna je tvrdnja da je neznanje (nepismenost) majka svakog zla i nesreće. Borba protiv neznanja, nepismenosti, zaostalosti, predstavljam ličnu obavezu svakog pojedinca i obavezu svake zajednice kao cjeline.⁵⁵ Obrazovanje je jedini način za iskorijenjavanje

52 Jednim hadisom o ambicioznosti se kaže: »Radi za ovaj svijet kao do ćeš živjeti vječno, a radi za budući svijet kao da ćeš umrijeti sutra«, Ništa bolje od ovog hadisa ne objašnjava kakav treba do bude odnos čovjeka prema životu i smrti. Ovaj hadis je istinska realnost, veličanstven u svojoj mudrosti i jednostavnosti.

53 Kalač, H. Ibidem, str. 95.

54 Sura El-Alek, 1.

55 Islamsko učenje protkano je podsticanjem na znanje i ono svojim pripadnicima kategorički naređuje da razmišljaju, da promatraju i proučavaju oko sebe. Namnogo mjesta u Kur'anikerimu u tom smislu upotrijebljen je pravi zapovjedni način, mnogim ajetima se čovjek vrlo snažnim argumentima i prisiljava i poziva na razmišljanje.

Allah dž. š., svoja stvorenja, voli i hvali. O tome govore ovi kur'anski ajeti: 2Zar oni koji ne vjeruju, ne vide da su nebo i zemlja bili jedna cjelina, pa smo ih Mi razdvojili, a od vode smo stvorili sve živo. Zar oni ne vjeruju?“ (El-Enbija, 30.). -“... sve u Svemiru plovi « (Jasin, 40). -Allah je Onaj koji je stvorio noć i dan, i Sunce i Mjesec, a u Svemiru sve plovi“ (El-Enbija, 33.).“U stvaranju nebesa i zemlje, u izmjeni noći i dana ima znakova za razumne, koji Allaha spominju: stojeći, sjedeći i bočno (ležeći) i razmišljaju o stvaranju nebesa izemlje. (Oni govore): “Gospodaru naš, Ti nisi ovo stvorio uzalud (bez svrhe). Neka si Ti slavljen! Sačuvaj nas kazne

neznanja i nepismenosti. Pošto su Bošnjaci veliki dio svoje historije proveli u državama koje nijesu oni organizovali, obrazovanje kod njih je, dugo vremena, bilo zapostavljeno. Oni su se borili, da svojim duhom - narodnim stvaralaštvom, ostvare vrlo visoke domete u narodnom stvaralaštvu. Primjera radi, ostvarenja u usmenoj narodnoj književnosti, muzici, arhitekturi i drugim oblastima stvaralaštva su takvog dometa, da se sa takvim stvaralaštvom ne mogu pohvaliti ni narodi koji su, u tim vremenima, imali prve univerzitetu u Evropi⁵⁶.

STRPLJIVOST

Kod Bošnjaka Rožaja važi maksima „Strpljen – spašen“, ili kako oni to još kažu „sabur – selamet“.⁵⁷ Ova osobina je jedna od njihovih temeljnih karakternih osobina. „Ona je propisana normama islamskog učenja i predstavlja jedan od osnovnih stubova uspješne ličnosti. Po ovom učenju strpljivost, iskrenost i bogobožnost, čine skupinu osobnosti koje omogućavaju uspješan život svakog čovjeka. Na dobitku je svaka osoba koja se ovih osobina (bogobožnost, strpljivost i iskrenost) pridržava i razvija ih, i sa njima usklađuje svoje životne norme. To se, danas, postiže i sa normama savremene nauke, tehnike i tehnologije, usklađenim sa normama islama“.⁵⁸

DUHOVITOST

Kao jedna vrsta ukrasa, nekim pozitivnim osobinama ličnosti, jeste mudrost koja se izražava kroz duhovitost. Ova osobina je, također, uvijek bila prisutna kod Bošnjaka Rožaja. Ona je služila kao lijek i relaksacija u mnogim situacijama, kada druge vrijednosti zataje. Vodeće ličnosti Bošnjaka su kroz duhovote odgovore davali mnoge mudre savjete ili mlađim generacijama ostavili mudre izreke. Posebno su se tome isticali pojedinci, koji su učeći od starijih ljudi bili ovladali ovom vještinom, da bi se njima služili kada bi se to od njih tražilo. Ostala je, na primjer, upamćena jedna anegdota koja se i dan danas prepričava u Balotićima. Naime, kada su upitali hadži Sadriju⁵⁹ Hadži-

vatrom“ (Ali Imran, 190, 191.). “Reci: Gledajte šta sve ima na nebesima i zemlji“ (Junus, 101).

56 Kalač, H. ibidem, str. 96.

57 Često mnogi Bošnjaci ovoga područja kažu „sabor“ umjesto „sabur“. (m. p.)

58 Autor Kalač o strpljivosti još ističe: O strpljivosti se govori na mnogo mjesta u Kur’ani-kerimu: „Uistinu, onaj ko je strpljiv i oprašta čini velika djela „ (Sura, 43). „Zaista ćemo vas staviti na kušnju strahom, gladu, umanjivanjem imetka, života i plodova. Obraduj (Muhammede) strpljive koji, kada ih zadesi kakva nevolja, kažu: -njihova Gospodara i to su oni koji su upućeni na pravi put „ (Bekare, 155, 157.). O ovoj lijepoj osobini postoji i veliki broj hadisa: „U strpljivosti (saburu) je ovosvjetsko i ahiretsko dobro. Strpljivost je ključ spasa „ „Strpljivost je u odnosu na iman kao glava u odnosu na tijelo. Nema pravog vjerovanja ko nema sabura „ „Koga zadesi kakva materijalna nezgoda ili nešto slično, pa to podnese (osaburi) strpljivo i nikome se ne potuži, sigurno će mu Allah dž. š. oprostiti brojne grijeha“ „ Najveći je junak onaj ko sebe savlada kada se naljuti, a najbliži Allahu dž. š. je onaj ko oprosti, a ima mogućnost da kazni „.

59 Hadži Sadrija Hadžić, iz Balotića, preselio u Medini, u Saudijskoj

ća na koju se stranu više liče djeca - na očevu ili na majčinu, on je odgovorio: „Vala sine, Allahu ealemu, na onu koja je gora“⁶⁰.

SAMILOST – SAOSJEĆANJE

Samilost je osobina koja je vrlo visoko vrijednovana u etici Bošnjaka Rožaja. Bošnjaci znaju da je saosećanje sa svima onima koji su u neprilikama i teškoćama, vjerska je obaveza svakog čovjeka. Ova osobina je kod Bošnjaka uvijek imala vrlo značajno mjesto i svrstavana je u rang u pozitivnih ljudskih osobina.⁶¹ Samilost je, u islamskom učenju, potencirana ne samo prema ljudima, nego i prema svim ostalim živim bićima.⁶² Već smo naveli i primjere prihvata izbjeglica iz Bosne i sa Kosova, koje u Bošnjaci Rožaja primili na smještaj i do godinu dana, čak i duže, sve dok nisu našli rješenje za svoj trajni smještaj ili povratak kućama. Također, zaslužuje pažnju i primjer r. Jusufa Fazlića, poznatog brice iz Rožaja, koji je još 1992. godine, usvojio dvoje djece izbjeglica iz Bosne, koja su ostala siročad jer su im roditelji ubijeni za vrijeme rata u BiH. Ta djeca su ostala da žive sa porodicom Fazlić, i nakon Jusufove smrti, nažalost, jedan od njih je prije par godina poginuo u saobraćaju blizu Sarajeva.

Arabiji, za vrijeme obavljanja hadždža 1932. godine.

60 Autor zabilježio ovu anegdodu od svog djeda unuka hadži Sadriji-na, hadži Huseina Hadžića iz Balotića, koji je preselio 2002. godine.

61 Jedan hadis glasi: Budi milostiv prema onima koji žive na Zemlji, pa će se tebi smilovati Onaj koji vlada vasionom“. Izbor poslanikovih hadisa, Sarajevo, 1985. godine, str.132.

62 Ovdje ćemo, prema citatu Halila Kalača, čijim se radom služimo u ovom poglavlju, navesti jedan vrlo karakterističan primjer samilosti prema živom biću. U njemu se jasno vidi da islamsko učenje mnogo više cijeni suštinu nego formu, nakanu i podsticaj nego rezultate ili posljedice. Zbog velike vrijednosti preuzeli smo „... iz 336. stranice djela „Muhammed a. s.“ od velikog poznavaoa islamskog učenja, Muhammeda Hamidullaha, u prijevodu i redakciji Nerkeza Smailagića, izdatog u Zagrebu 1977.godine.“ Jednoga dana Muhammed a.s., je svojim sljedbenicima rekao da će na dan polaganja računa tri čovjeka doći pred Allaha, dž. š. Jedan će od njih reći: „Bože, čitav sam život proveo u molitvi, postu, hodočašćima i vršenju svega što si propisao“. Allah dž. š., će reći: „Ne, ti si sve to radio samo do bi stekao glas pobožna čovjeka, i takav si glas uživao; čuvari vatre, bacite ga u Džehennem“. Drugi će reći: -Bože, izučavao sam vjerske nauke i proveo život učeći druge toj nauci i šireći pravi smisao Tvoje vjere“. Allah dž. š., će reći: „Ne, to si uradio da bi stekao glas učenjaka, a postigao si to po svijetu; čuvari vatre, bacite ga u Džehennem“. Treći će se osloniti no svoju veliku hrabrost u svetim ratovima i reći do je u njima proveo sav svoj život, i umro kao mučenik. Njegov je cilj bio samo steći glas hrabrog i srčanog čovjeka na svijetu. To je i postigao, a na posljednjem sudu Allah dž. š., će zapovijediti da ga bace u Džehennem. Medutim, reče Muhammed a.s. , toga dana doći će pred Allaha dž. š., i jedna prostitutka. Ona je provela cijeli život u grijehu i nikada nikom nije učinila dobra. Njezin će položaj izgledati beznađežan, ali će Allah dž. š., reći: „Nije tako, tog i tog vrućeg ljetnog dana bila si kod bunara kraj kojeg je jedan pas umirao od žeđi, jer nije mogao doći do vode; ti si se sažalila, skinula cipelu, haljinu vezala u konopac i utulila žeđ tom psu; čuvaru Dženneta, odvedi ovu ženu u Džennet“. Sa ovom pričom smo htjeli ukazati od kolike je vrijednosti i cijene, u islamskomučenju, svojstvo prave samilosti kod Allaha dž. š.“. Vidjeti šire: Hadži-Derviš Spahić, Pouke o moralu i bogobožnosti, Starješinstvo islamske zajednice BiH, Hrvatske i Slovenije, Sarajevo, 1988. god. str. 37, 38.

NEGATIVNE (NEPOŽELJNE) KARAKTERNE I MENTALNE OSOBINE

Svakako da ni Bošnjaci Rožaja, isto kao i svi ostali ljudi, kao Allahova, dž.š., stvorenja, nisu imuni na razne negativnosti koje se mogu susresti kod pojedinaca. Međutim, ono što je bitno napomenuti u ovom radu, jesete činjenica da su se oni uvijek borili protiv svih negativnosti u svojim porodicama, u svom selu, ulici, gradu. I u ovom domenu najviše pouke su uzimali iz svoje vjere - islama. To je činjeno na način što su uvijek, barem za vrijeme mjeseca muslimanskog posta - Ramazana, uzimali hodžu, koji im je držao dersove, vazove, vjerske pouke, savjete, nasihate u skladu sa islamskom vjerom i islamskim načinom ponašanja, života i rada.

Na primjer, protiv licemjerstva (munafikluka) su se borili upozoravanjem i vaspitavanjem svoje djece, ukazujući im na hadise i ajete koji o tome govore. Jedan ajet kaže „Zaista će licemjeri biti u najnižem katu Džehennema...“. U jednom hadisu se kaže, da je licemjer⁶³ onaj koji jedno misli, drugo govori, a treće radi. Licemjer se poznaje po tome, kada govori laže, kada obeća iznevjeri, kada je u prilici krade. Islam se bori protiv ove negativne osobine i u licemjerima je imao najveće neprijatelje.⁶⁴

Zavidljivost su Bošnjaci uvijek tretirali kao prvi znak slabosti čovjeka.⁶⁵ Islamsko učenje ovu negativnu osobinu vrlo osuđuje i nalaže borbu protiv nje.

Sebičnost je, također, suprotna osnovnim normama islamskog učenja. Bošnjaci su bili toga vrlo svjesni, što smo donekle pokazali i kroz gore navedene njihove pozitivne osobine. Sebičnost prati škrtost, nehumanost i nesolidarnost. Po islamskom učenju, čovjek mora biti darežljiv, jer je život kratak, a treba se pripremiti za budući svijet, na kome će se polagati računi za loša djela a biti nagređen za dobra. Život postaje slučajnost, a umiranjem, od njega ništa, na onom svijetu, ne ostaje, a za budući život ostaju samo loša djela.⁶⁶

63 O licemjerstvu u Kur'an-i-kerimu se kaže: „Licemjeri i licemjerke su slični jedni drugima: traže da se čine nevaljala djela, a odvrćaju od dobrih, i ruke su im stisnute; zaboravljaju Allaha dž.š. pa je i On njih zaboravio. Licemjeri su zaista pravi nevjernici „ (Et-Tewbe, 67.). „Licemjerima, licemjerkama i nevjernicima Allah prijete džehennemskom vatrom; vječno će u njoj boraviti, dosta će im ona biti! Allah dž.š. ih je prokleo i njih čeka patnja neprekidna“ (Et-Tewbe, 68.).

64 Dr Kalač, H. u svom radu kaže: „Licemjerstvo je u islamskom učenju definisano i kažnjivo. Najteže i najdrskije licemjerstvo koje je zbog svoje težine posebno oštro osuđeno je iskazivati prema nekome prijateljstvo, a u srcu gajiti neprijateljstvo. Najopasnije je licemjerstvo u ibadetu. To je haram. Kada neko klanja zato da ga drugi vide, a ne klanja kada je sam, on čini zaista nešto teško. Takvo licemjerstvo se kažnjava“.

65 U Kur'an-kerimu se ukazuje na opasnost koja može proisteci iz ovog negativnog svojstva: Pretposljednja kur'anska sura El-Felek - završava se molbom upućenom Allahu dž. š. „ da On zaštiti od zavidnika kada zavidi“. Evo i nekoliko hadisa o svojstvu zavidljivosti: »Zavidnost kvari iman kao što otrov kvari med. („Binbir hadis“, br. 399). „Mržnja i zavidnost proždire dobra djela kao što vatra proždire drvo“ (.Binbir Hadis“, br. 573).

66 Na ovu temu navodimo nekoliko Kur'anskih ajeta i nekoliko hadisa. „Nije čestitost u tome

Surovost - protiv ove negativne osobine Bošnjaci (Muslimani) su se borili, razvijanjem pozitivnih osobina kao što su: gaziluk, merhamet, dobročinstvo, humanost i druge.⁶⁷

I protiv Pohlepe, Bošnjaci su se borili, na osnovu islamskog učenja. Pohlepnost se zasniva na nepoštenju, neiskrenosti, neplemenitosti i nesolidarnosti.⁶⁸

Tvrđičluk je nedostatak darežljivosti, humanosti, solidarnosti... Bošnjaci su o ovoj osobini najviše naučili iz svoje vjere. Naime, islamsko učenje kaže da tvrđičluk posjeduju samo osobe koje se malo pridržavaju islamskih normi ponašanja.⁶⁹

Kleveta - intrigarenje je jedana od najnegativnih osobina koju čovjek može posjedovati.⁷⁰ Ovu negativnu osobinu islam osuđuje i oštro se bori protiv nje.⁷¹ Bošnjaci su se borili protiv ove negativne osobine i nasuprot nje

da okrećete svoja lica prema istoku i zapadu; čestiti su oni koji vjeruju u Allaha i u budući svijet, u meleke, u knjige, u vjerovjesnike, i koji od imetka - iako im je drag - daju rodacima i siromasima, putnicima namjernicima, prosjacima, za otkup iz ropstva, i (čestiti su oni) koji obavljaju molitvu i daju zekat, i koji preuzetu obavezu ispunjavaju, i naročito oni koji su izdržljivi u nemaštini i u bolesti. To su iskreni vjernici. Oni se boje Allaha dž.š. i klone se ružnih postupaka" (El-Bekare, 177). "Kada se vrši dioba u prisustvu rodaka, siročadi i siromaha, i njima nešto darujete i recite im koju lijepu riječ" (En-Nisa, 8). "Obožavajte samo Allaha i nikoga Njemu ravnim ne smatrajte! Činite dobročinstvo roditeljima, rođacima, siročadima, siromasima, bližim i daljim komšijama, drugovima, putnicima - namjernicima onima koji su u vašem posjedu. Allah ne štiti one koji su oholi i koji se hvališu" (En-Nisa, 36). "Allah zaista naređuje pravednost, dobročinstvo, pomaganje rodbine, a zabranjuje bestidnost odvratna djela i nasilje. On vas savjetuje da primite pouku" (En-Nahl, 90). Hadisi: „Dvije vrste ljudi Allah neće gledati blagonaklono na Sudnjem danu - one koji prekidaju rodbinske veze i one koji su nekorektni prema susjedima“. (Muhammed Arif; "Binbir hadis", br. 26, str. 28). "Neće u Džennet onaj ko kida rodbinske veze" (Sahihu-I-Buhari, Sv. IV, hadis br. 1456, str. 200).

67 Surovost se često ispoljava i kao zlrudost. Sva pozitivna učenja zabranjuju zlrudost kao nisko i nečovječno svojstvo koje može da ponizi, nanese bol, dovede do težih posljedica. I islam je strogo osudio ovo svojstvo. Od svojih sljedbenika mnogo više traži saosjećanje u bolu i nesreći, zlrudost osuđuje. Muhammed, a. s. je rekao: "Ne budi zlrud prema svome bratu (Ne veseli se nesreći svoga brata), jer ako tako postupiš Allah će biti milostiv prema njemu, a tebe će zadaesiti nesreća". (Muhammed Arif: "Binbir hadis", br. 437.)

68 O ovom svojstvu u hadisima se kaže: "Nemoj se uzdati u ono što je u tuđim rukama! Čuvaj se pohlepe, jer pohlepa je već prisutno siromaštvo! Klanjaj svoj namaz ne misleći ni na šta ovosvjetsko! Ne čini

ništa zbog čega bi se morao ispričavati". "Pohlepa uništava mudrost u srcu učenih ljudi" (Isto, hadis br. 543).

"Koja je to boljka i sramota veća od pohlepe i škrtosti!" (Isto, hadis br. 934). "Ne slijedite prohtjeve da ne biste bili nepravedni" (En-Nisa, 135). "A zar je iko gore zalutao od onoga ko slijedi svoju strast, a ne Allahovu uputu!" (El-Kasas, 50).

69 Allahov Poslanik Muhammed a. s. je o tvrđičluku rekao: "Neće ući u Džennet prevarant, škrtica i onaj ko ogovara" (Džamius-sagir, str. 177). Drugom prilikom jerekao: "Škrtost i pravi iman ne mogu biti zajedno u čovječijem srcu".

70 Kur'ani-kerim govori o munaficima: "Obavijesti munafike da ih čeka bolna kazna" (En-Nisa, 138). "Munafici će bit na samom dnu Džehenema" (En-Nisa, 145). »Allah će sigurno u Džehennemu staviti zajedno munafike i nevjernike" (En-Nisa, 140).

71 Kur'ani-kerim klevetu na mnogo mjesta najoštrije osuđuje.²³ Ajet iz sure En-Nur glasi: "Oni koji objeđu čestite, nevine vjernike nekabudu prokleti i na ovom i na onom svijetu. Njih čeka patnja nesnosna".

razvijali druge pozitivne osobine: iskrenost, poštenje, radinost, učenost i dr.⁷²

Azginluk- Bošnjaci su azginluk (ili veličanje, odnosno ćibarluk, oholost), suzbijali na taj način što su svoju djecu vaspitavali i druge ljude sa ovim osobinama upućivali u norme islamskog učenja, na skrušenost i skromnost koje krase svakog pripadnika islama i svakog mudrog čovjeka.⁷³

Lijenost - je vrlo loša karakterna osobina, koju je islamsko učenje pokušalo odstraniti iz života ljudi, i nju zamijeniti stvaralaštvom i radinošću. Lijenost je haram. Ona se kod Bošnjaka Rožaja naziva i dembelstvo. Dembelstvo može da vodi u debilstvo. Lijenost vodi čovjeka u siromaštvo, nepismenost, neukost.⁷⁴ Bošnjaci uvijek govore da je haram – stroga vjerska zabrana ako zdrav čovjek ljenčari, a ništa ne radi. Svaki čovjek je dužan da na dozvoljen način zarađuje i izdržava svoju porodicu.

Podrugljivost – ogovaranje je slično munafikluku, primitivizmu i prosta-kluku.⁷⁵

Podrugljivost je, kao i ostale lože osobine grijeh. Protiv ove osobine naši preci su se vrlo umjesno borili, razvijajući pozitivne osobine kod ličnosti.⁷⁶

72 Ovdje ćemo navesti osnovna svojstva po kojima se munafici izdvajaju međuljudima, svojstva koja nam otkrivaju munafika:

- kada mu se šta povjeri, on pronevjeri i povjerenje izigra;

- kada govori, laže;

- kada obeća, ne održi obećanje, i - kada se parniči, ne zastupa pravdu.

73 Navodimo citat iz rađa Halila Kalača: „Činiti nasilje bilo kome, po islamskom učenju je strogo zabranjeno. Činećinasilje i sam nasilnik je izložen veoma teškim posljedicama. Posebno je teško nasilje istrogo osuđeno nad nemoćnim, nezaštićenim, sirotinjom i nejakim, koji se ne mogubraniti, koji su odsutni ili na bilo koji način uskraćeni da se brane. Isto tako osuđeno jesvako nasilje prema životinjama. I prema njima treba postupiti čovječno. Jedna od čestih posljedica nasilja jeste kletva oštećenog, kletva nemoćnog. Uislamskom učenju ova kletva se naziva kletvom mazluma (mazlum je onaj nad kimje izvršena nepravda i nasilje, onaj ko ne može da se brani). Muhammed a. s. jerekao: “Čuvajte se kletve onoga kome ste nasilje učinili. Njegovu kletvu, tj. dovu, Allah dž. š. Prima”.

74 Po islamskom učenju zdrav čovjek ne bi smio do bude siromašan. Islam naređuje svojim pripadnicima da se čuvaju siromaštva, jer je ono blizu nevjerstva. Islamstrogo osuđuje lijenost i ukazuje da je baš ona čest uzrok siromaštva i zaostalosti. Jedna dova u prijevodu glasi: “Allahu, sačuvaj me od brige i tuge, sačuvaj me od nemoći iljenosti, sačuvaj me od kukavičluka i škrтости, sačuvaj me od brige i poniženja” Ako pažljivo analiziramo ovu dovu, uočićemo da se od lijenosti, kao i ostalihstanja i negativnih osobina, koja se pomnju u ovoj dovi, traži zaštita Allaha, dž. š. I traži Njegova pomoć. One ugrožavaju tijelo i dušu čovjeka i veoma se negativno odražavaju na čitavo ljudsko biće.

75 41 O ovoj ružnoj osobini navešćemo samo jedan ajet i jedan hadis.”O vjernici, klonite se mnogih sumnjičenja, neka sumnjičenja su zaista grijeh.Ne uhodite jedni druge i ne ogovarajte jedni druge! Zar bi nekome od vas bilo drago do jedemeso svoga umrlog brata, a vama je to odvratno, zato se bojte Allaha. Allah zaistaprima pokajanje i samilostan je” (El-Hudžurat, 12).”Čuvajte se ružnog mišljenja! To je najlažljiviji govor koji šejtan unosi u srce čovjeka. Ne istražujte tuđe mane i ne klevećite jedni druge! Ne podržavajte međusobnomržnju i ne napuštajte jedan drugoga! Budite pravi Allahovi vjernici i buditebraća, kao što nam je naredeno”.

76 Muhammed, a.s. je rekao: “Kada neko ogovara, a ti se nalaziš u tom skupu, stavi se u odbranu njegovu iljude spriječi u ogovaranju. U protivnom, ustani i napusti taj skup”. *Izbor poslanikovihhadisa*, Sarajevo, 1985. god., br. 359.

Inferiornost - Ova osobina, koja znači nezainteresovanost, indifirentnost, povučenost, držanje po strani u odnosu na životna pitanja, po islamskom učenju ne spada u red velikih negativnosti pod uslovom da postoje drugi ljudi – članovi zajednice koji mogu obavljati poslove za potrebe zajednice, ali ona može da bude razlog za nerazvijanje i gubljenje pozitivnih osobina ličnosti, koje omogućavaju uspješan ukupan razvoj zajednice.⁷⁷ Možda se ovdje može dati značajna zamjerka Bošnjacima Rožaja, jer su u nekim bitnim političkim trenucima ostali po strani i nisu dali svoj doprinos sopstvenom angažmanu. Dakle, pokazalo se da je inferiornost prepuštanje svoje sudbine drugome. Autor, Kalač, s pravom ističe da je „Postojanje ove nepoželjne osobine, tokom historije, koštala je Bošnjake mnogo. U zavisnosti od toga koliko su je eliminisali, postizali su uspjehe i pobjede kroz svoju historiju“.⁷⁸

Arogantnost - je slična azginluku i one jedna drugu potrhrajuju i prate. Dakle, azginluk se uvijek ispoljava kroz jaču ili slabiju arogantnost. Bošnjaci su nastojali da nađu mjeru između arogantnosti, inferiornosti i skromnosti, pa su pokušavali da sve to zaodjenu u mudrost. Naravno vodeći računa o činjenici da mudrost uz azginluk nije prava mudrost. Bošnjaci su se držali islamske devize da „ arogantan čovjek neće ući u Džennet“, pa su se borili protiv ove negativne osobine, na taj način što su razvijali pozitivne osobine kod ličnosti.

Indiferentnost - se ne može u potpunosti poistovjetiti sa inferiornošću, mada imaju sličnosti. Indiferentnost vodi u tvrdičluk i azginluk. Protiv ove osobine, kako Kalač navodi Bošnjaci su se borili, tako što su razvijali pozitivne osobine kao što su: solidarnost, humanost i druge pozitivnosti.⁷⁹

Nehigijena - prljavština je vjerom islamom strogo pokuđena. Neosporno islamsko pravilo glasi - čistoća je pola vjere. Ovo je bilo od ogromnog značaja za odgoj i vaspitanje bošnjačkih generacija, kao pripadnika islama. Nehigijenu prate druge najnegativnije osobine: nepismenost, neukost, neobogobojnost, primitivizam. Zato je nečistoća osuđena u islamskom učenju i osoba koja ne drži do higijene, nije pripadnik islama. Bošnjaci su držali ličnu, kućnu, avlijsku i čaršijsku higijenu, na vrlo visokom nivou.⁸⁰ Ova negativnost je suzbijana i kulturom stanovanja, kulturom odijevanja. Suzbijana je

77 Inferiornost kao i beznadežnost i gubljenje nade, u islamskom učenju je pokuđeni zabranjeno. O tome se u Kur'ani-kerimu kaže: "O robovi moji koji ste se ogriješili, ne gubite nadu u Allahovu milost! Allahće sigurno sve grijehе oprostiti; On doista mnogo prašta i On je milostiv" (Ez-Zumer, 53).

78 Kalač, H. Ibidem str. 105.

79 O Indiferentnosti: "Ko nije strpljiv na iskušenjima, nije zahvalan na Mojim blagodatima i nije zadovoljan Mojom odredbom, neka uzme sebi drugog gospodara" (Ihjaul-Ulum, str. 348). Ovo nam kazuje da se Allah dž. š. odriče onih koji su nezadovoljni Njegovom odredbom, da se odriče onih koji u nevolji ne pokažu strpljivost i koji su indifirentni. Pravi vjernik čvrsto vjeruje i zna da sve što je iznad njegovih snaga dolazi voljom i odredbom Uzvišenog Allahadž. š. i zato sve shvata i prima kao Božji dar i poklon i uvijek je zadovoljan. Allahadž. š. u Kur'ani-kerimu kaže: "Zaista, ako vi budete zahvalni sigurno ću vam povećati (nagrade), a ako budete nezahvalni zaista je Moja kazna žestoka" (Ibrahim, 7).

80 Hadis Muhameda a.s., „ Islam je čista vjera pa budite i vi čisti! U Džennet možeći samo onaj ko je čist“, Izbor poslanikovih hadisa, Sarajevo, 1985. god. br. 384.

podizanjem javnih kupatila – hamama, javnih česama, pranjem ruku prije jela, vjerskim pranjem prije molitve pet puta na dan, te obaveznim kupanjem barem jednom sedmično.

Nepismenost je može se reći najpokuđenije svojstvo koje se može naći kod svakog čovjeka. Islam kaže da nisu jednaki koji znaju i koji neznaju, te da se najviše Allaha, dž. š., boje učeni ljudi. Nepismenost vodi čovjeka u neukost, neznanje, primitivizam.⁸¹ Nepismenost i neukost su najveći neprijatelji čovjeku.⁸² Bošnjaci (muslimani) su bili svjesni ove opasnosti, pa su opismenjavanju pridavali dužnu pažnju, o čemu smo pisali u ovoj desertaciji. Napominjemo da je među njima bilo i ima pozantih, književnika, profesora, doktora, ljekara, arhitekata, muzičara, sudija, vojskovođa, pjesnika- guslara i dr.⁸³

Bogohuljenje - Vjera islam zabranjuje bogohuljenje, negiranje Boga i osoba koja Boga huli, ne može se smatrati pripadnikom islama. Bošnjaci Rožaja su uvijek bili poznati po svojoj pobožnosti, pa su se protiv ove negativnosti borili pravilnim odgojem i razvojem ličnosti.⁸⁴

Nemorálnost – i ovu osobinu ličnosti Bošnjaci su uvijek svrstavali u red najvećih negativnosti. Ona je, po islamskom učenju, uzrok poniženja čovjeka i na ovom i na budućem svijetu. Takva ličnost ima nizak tretman i kod Boga i kod ljudi. Bošnjaci su se borili na taj način što su uzdizali i razvijali moral i druge pozitivne osobine kod svoje djece i od njih nastojali da ogoje čovjeka sa pravim moralnim vrijednostima.⁸⁵

81 "Tražiti znanje je dužnost svakog muslimana. Za onoga, koji traži znanje i nastojida nešto nauči, moli se i traži oprosta svako, pa čak i ribe u void". *Izbor Poslanikovih hadisa*, Sarajevo 1985. god. br.1011.

82 Hadis Muhammeda a.s. "Ako mi prođe jedan dan u kojem nijesam proširio svojeznanje koje me približava Uzvišenom Allahu, tada mi taj dan nije blagoslovljen "Izbor poslanikovih hadisa, Sarajevo, 1985. god. br. 235

83 "Položaj onoga koji traži nauku, a živi među neznicama, isto je kao i položaj živoga među mrtvima". *Izbor poslanikovih hadisa*, Sarajevo,1985.godine, br. 1004.

84 Bogohuljenje vodi u nevjerstvo, koje se tokom historije ovog naroda smatralo negativnošću. U plemenita svojstva spada iman - vjerovanje, jer bez imana nema vječne sreće na Ahiretu. Onaj, čije srce osvjetljava iman, mora se pridržavati i islamskih dužnosti. Drugim riječima, ko čvrsto vjeruje da za prekršaj zaslužuje kaznu, on ga neće ni učiniti, osim u krajnoj nevolji. Ljudska djela prvi su i pravi svjedoci da li u njegovom srcu postoji iman ili ga nema. U Kur'ani-kerimu se kaže: "Reci (Muhammede) ako su vam vaši očevi, vaši sinovi, vaša braća, vaše žene, vaši imeci koje ste stekli, vaša roba za čiju prođu strahujete i stanovi u kojima ste zadovoljni, draži od Allaha, Njegova Poslanika i borbe na Njegovom putu, onda očekujte Allahovu kaznu. Allah neće uputiti pokvareni narod napravi put" (Et-Tewbe, 24). "Da li misle ljudi, kada reknu: "Mi vjerujemo", da će (s tim riječima) biti oslobođeni kušnje (kazne)? Mi smo u iskušenje stavili (kaznili) one prije njih (koji su se služili praznim riječima). Zaista Allah zna one koji pravo govore, a zaista zna i onekoji lažu" (El-Ankebut, 2,3).

"Teško svakom lašcu (grešniku), koji sluša Allahove riječi (ajete) koji mu seuče, a on i dalje ostaje ohol (nepopravljiv), kao da ih nije ni čuo" (El-Džasije, 7, 8). "Da li misle oni koji rade ružna djela da će Nam izbjeći (od kazne)? Ružno li jenjihovo prosuđivanje" (El-Ankebut, 4).

85 Hadis Muhammeda a.s. „Poslan sam da usavršim lijep moral“, *Izbor poslanikovih hadisa*, Sarajevo, 1985.god., 566.

ZAKLJUČAK O KARAKTERNIM OSOBINAMA

Bošnjaci Rožaja, kao i svi Bošnjaci i pripadnici islama, odnosno pripadnici muslimanskog kulturnog kruga, kroz cijeli svoj život su vodili borbu protiv nepoželjnih i negativnih osobina jer su znali da samo tako mogu računati na svoj dalji uspješan razvoj kako u Rožajama tako i na drugim prostorima gdje žive. Znali su i znaju da njihov civilizacijski uspjeh zavisi i od očuvanja njihove historijske i kulturne baštine, daljeg razvoja svoje duhovnosti, od uspješnog ukupnog nacionalnog i kulturnog razvoja, te od stepena obrazovanja i uključenosti u svijet nauke i tehnike, pronalazaštva, stepena ovladavanja savremenom naukom i tehnologijom, jednom riječi od stepena uključenosti tog stvaralaštva i davanja doprinosa savremenoj evropskoj i svjetskoj nauci, kulturi i civilizaciji.

ZAKLJUČAK O VJERI, MORALU I DRUGIM KARAKTERNIM OSOBINAMA BOŠNJAKA SANDŽAKA S OSVRTOM NA ROŽAJSKJE BOŠNJAKE

Nedvosmisleno, se može ustvrditi da su sandžački Bošnjaci, veoma moralan i religiozan narod. Porodice Bošnjaka su veoma patrijarhalne, poštuju se običaji, gaje se rodbinske veze, poštuju se stariji i učeniji, poštuju se roditelji, braća i sestre, komšije, rodjaci. Poštuje se krvna veza i rodbinstvo po mlijeku. A naravno, uvijek ima izuzetaka i losih primjera.

Ono što smo zapazili provodeći istraživanje za potrebe ovog rada jeste činjenica da je, kad se govori o rožajskim Bošnjacima, više prisutna plemenska, porodična i lokalistička svijest, dok šira nacionalna svijest nije na zavidnom nivou. Ovo se naročito dalo zapaziti kroz skoro stoprocentno izjašnjavanje Bošnjaka Rožaja za osamostaljenje Crne Gore na referendumu održanom 2006. godine, nakon čega je Crna Gora stekla nezavisnost uz presudnu pomoć bošnjačkih glasova, čime su, s druge strane Bošnjaci pocijepali Sandžak i svoje nacionalno biće na dva dijela.

Smatra se da su ovim činom rožajski Bošnjaci značajno negativno uticali na svoju budućnost u smislu njihovog opstanka i zajedništva sa Bošnjacima srbijanskog dijela Sandžaka.